

המרכז לחקר הביטחון הלאומי – אוניברסיטת חיפה

המרכיב החברתי של החוסן הלאומי

פרופ' גבריאל בן-דור
ד"ר דפנה קנטי-נסים
עירן הלפרין

המרכיב החברתי של החוסן הלאומי - הגדרה

- בחינת החוסן הלאומי בחברה נתונה אינה יכולה להתבסס רק על מונחים אובייקטיביים, שכן האובייקט הנחקר – "חברה", מורכב ממכלול של פרטים בעלי אמונות ותפיסות סובייקטיביות. לאמונות ולתפיסות הללו השפעה מכרעת על חוסנה הלאומי של כל חברה.
- חוסן (Resilience): מושג פסיכולוגי המשקף את היכולת של אובייקט נתון לעמוד אל מול לחץ\אתגר ולהפגין גמישות מספיקה על מנת לא להישבר ולחזור בסיום התהליך לתצורתו המקורית.
- בהשאלה למושג "חוסן לאומי" – היכולת של פרטים בחברה הנתונה בקונפליקט מתמשך לשמר יציבות מבחינת התפיסות והאמונות הבסיסיות, שמבנות יחדיו את המרקם החברתי הקולקטיבי שלהם.
- לפיכך, לתפיסתנו חוסן חברתי ניתן למדידה על ידי בחינת השינויים לאורך זמן ממושך של חלק מהמדדים המרכזיים בחברה הישראלית (לדוגמא: פטריוטיזם, אופטימיות, סולידריות, אמון ועוד), אל מול אתגרים של טרור, התנתקות ופחד.

צמיחה פוסט טראומטית (Post-Traumatic Growth)

- לאור הדעיכה המסוימת באתגר עימו מתמודדת החברה הישראלית לאחר 5 שנות אינתיפאדה, נציג את בחינת חוסנה החברתי של החברה לאור התיאוריה של "הצמיחה הפוסט-טראומטית".
- "צמיחה פוסט-טראומטית": שינוי פסיכולוגי חיובי החל כתוצאה מהתמודדות חיובית עם נסיבות חיים מאתגרות במיוחד. צמיחה פוסט טראומטית מעלה אפשרות לקיומה של תוצאה חיובית כתוצאה מן הטראומה. המשמעות היא שהאורגניזם לא רק חוזר לקו ההתחלה, אלא מפתח רמות גבוהות יותר של תפקוד בתחומים מגוונים (Tedeschi & Calhoun, 1995).

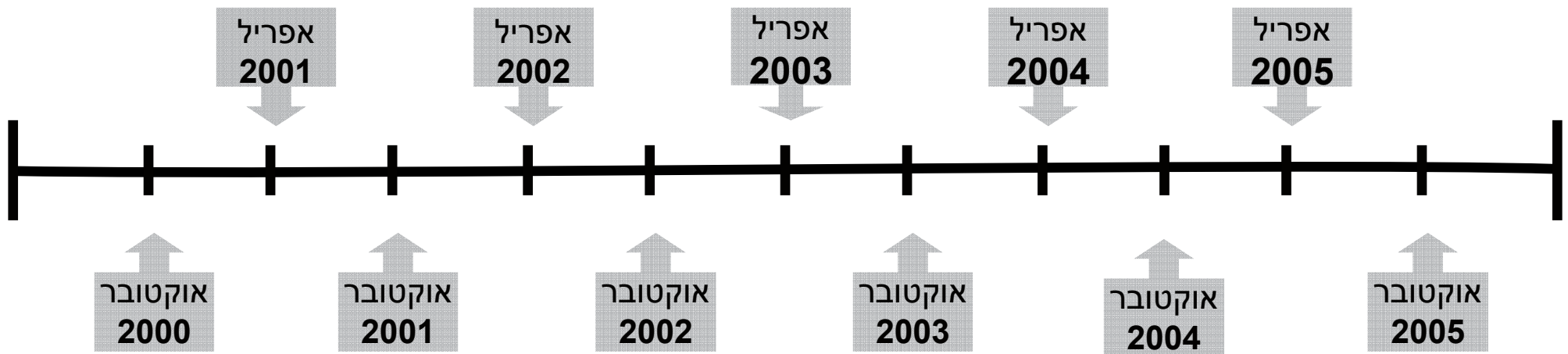
שאלות המחקר

- בראייה כללית, מהי ההשפעה של חמש שנות האינתיפאדה על רמת החוסן של הציבור הישראלי ?
- האם חוותה החברה הישראלית צמיחה פוסט-טראומטית ?
- האם הצורך להתמודד עם האינתיפאדה פיתח בחברה הישראלית תכונות שאפשרו התמודדות מיטבית עם האתגר ועשויות להיות "שימושיות" גם אל מול אתגרים עתידיים עימם תתמודד החברה בישראל ?
- האם בעקבות ההתנתקות ואירועי השנה האחרונה האחרים ניתן להצביע על שינוי במגמות החוסן של ציבורים ייחודיים (לדוגמא: מתנחלים, מיעוטים).

סקר החוסן הלאומי

11 נקודות זמן לאורך אינתיפאדת אל-אקצה

• בכל נקודת זמן כ- 2000 נשאלים יהודים וערבים

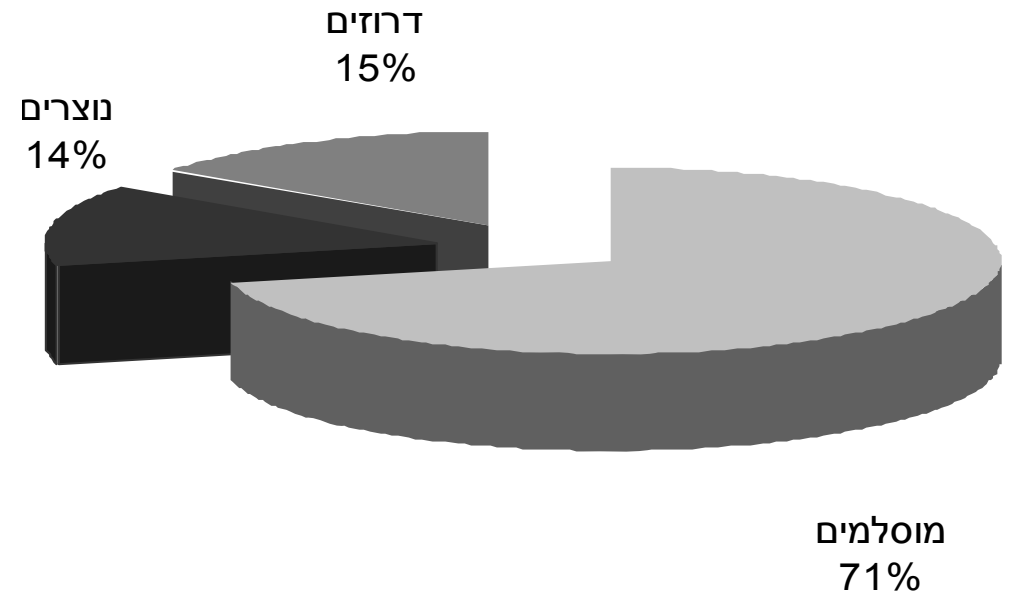
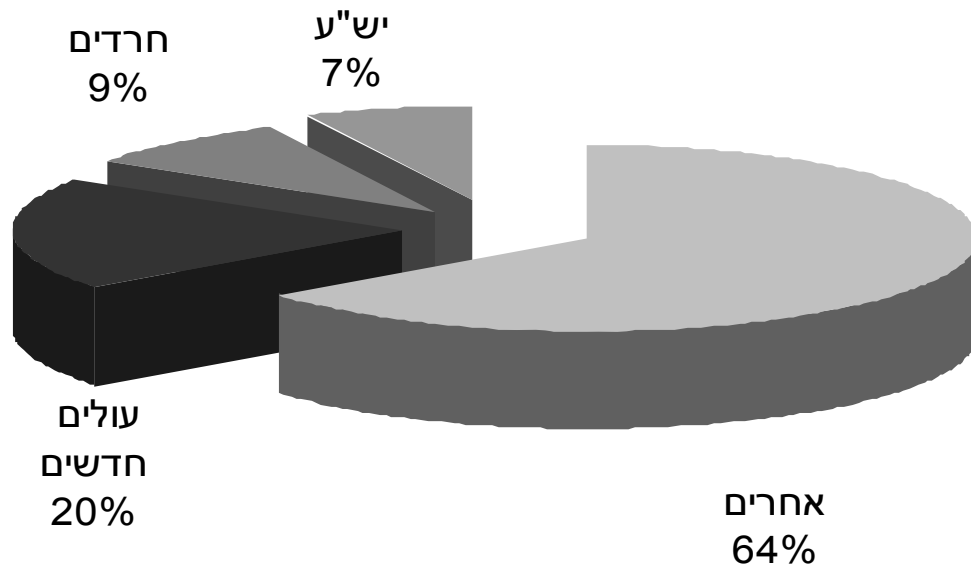

אוכלוסיית המדגם

N = 22,109

סך הכל אוכלוסייה יהודית N=18187

סך הכל אוכלוסיית מיעוטים N=3922

מדידת הבסיס החברתי של החוסן הלאומי

מרכיבים מרכזיים

כל ההיגדים נמדדו על סקאלה הנעה בין 1 (אינני מסכים כלל) ל 6 (מסכים לחלוטין)

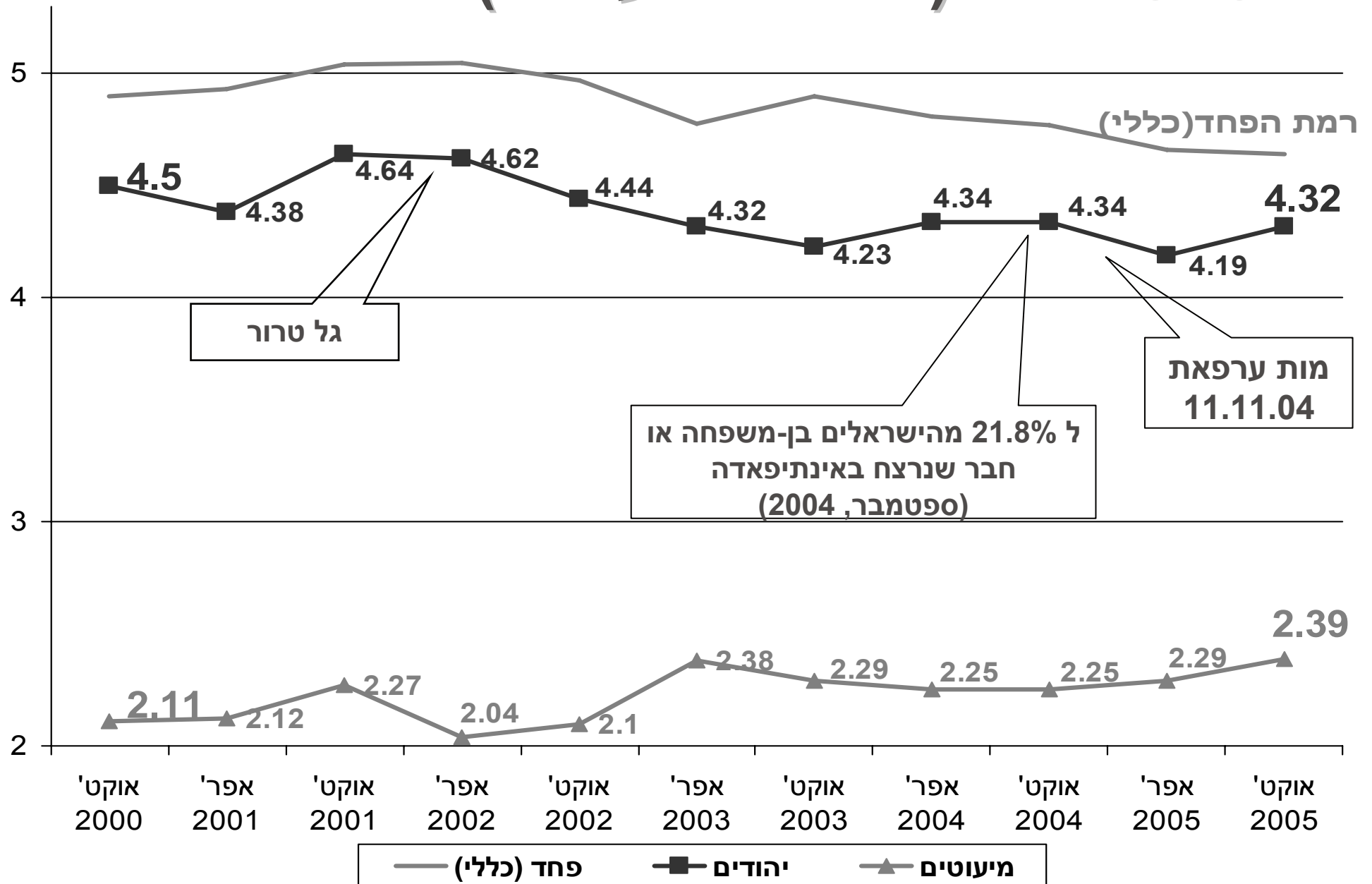

מיליטנטיות

• **הגדרה: תמיכה ציבורית בשימוש בפעולות צבאיות התקפיות על מנת לשרת מטרות בטחוניות ומדיניות (Jentleson, 1992).**

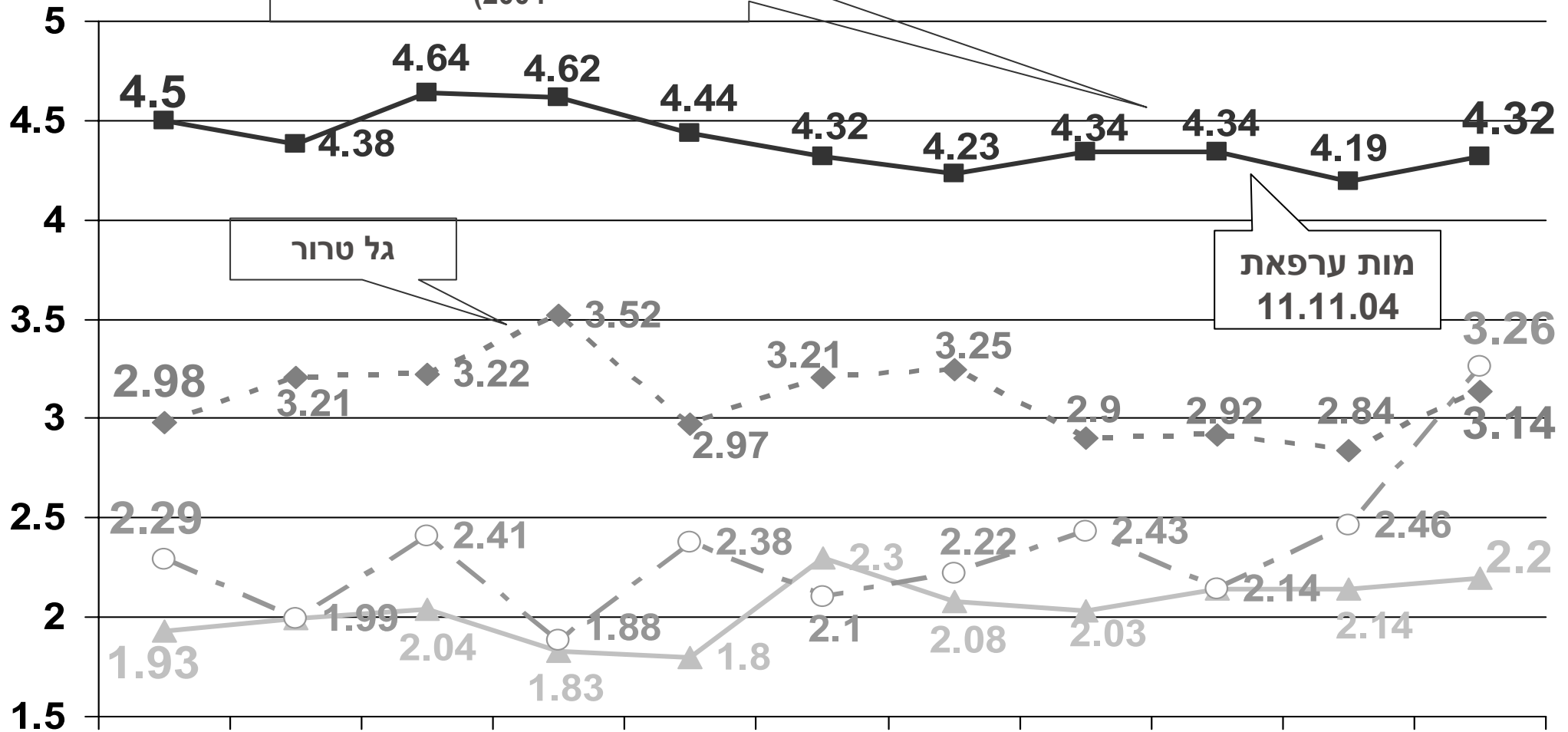
- בפרויקט הנוכחי מדד המיליטנטיות מורכב משני היגדים:
- כל פעולה צבאית שישראל יוזמת היא צודקת.
- כל האמצעים כשרים במסגרת מאבקה של ישראל בטרור.

מיליטנטיות - (יהודים ומיעוטים)

מיליטנטיות (לפי דת)

ל 21.8% מהישראלים בן-משפחה או חבר שנרצח באינתיפאדה (ספטמבר, 2004)

אוקט' 2000 אפר' 2001 אוקט' 2001 אפר' 2002 אוקט' 2002 אפר' 2003 אוקט' 2003 אפר' 2004 אוקט' 2004 אפר' 2005 אוקט' 2005

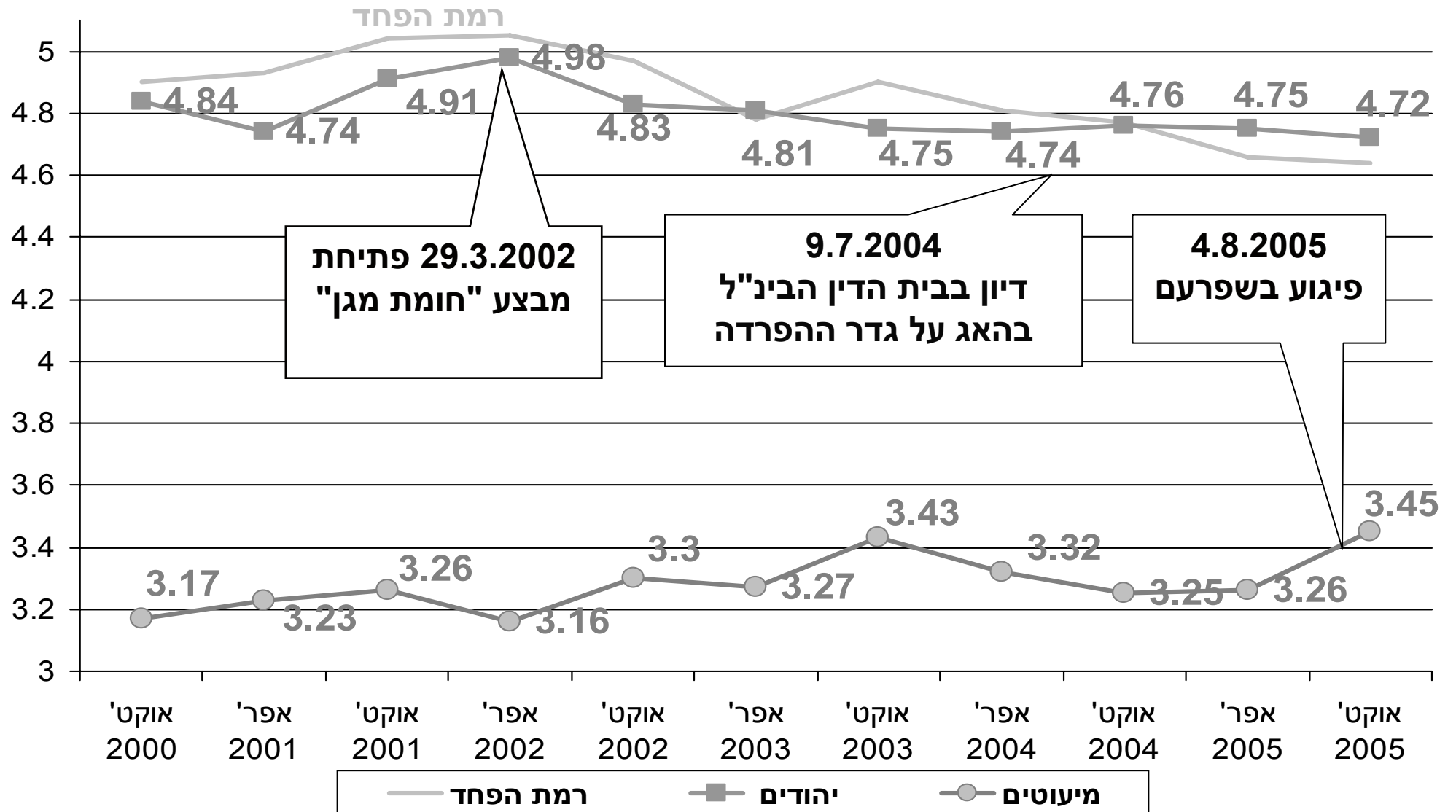
יהודים
 נוצרים
 דרוזים
 מוסלמים

מגמות מיליטנטיות

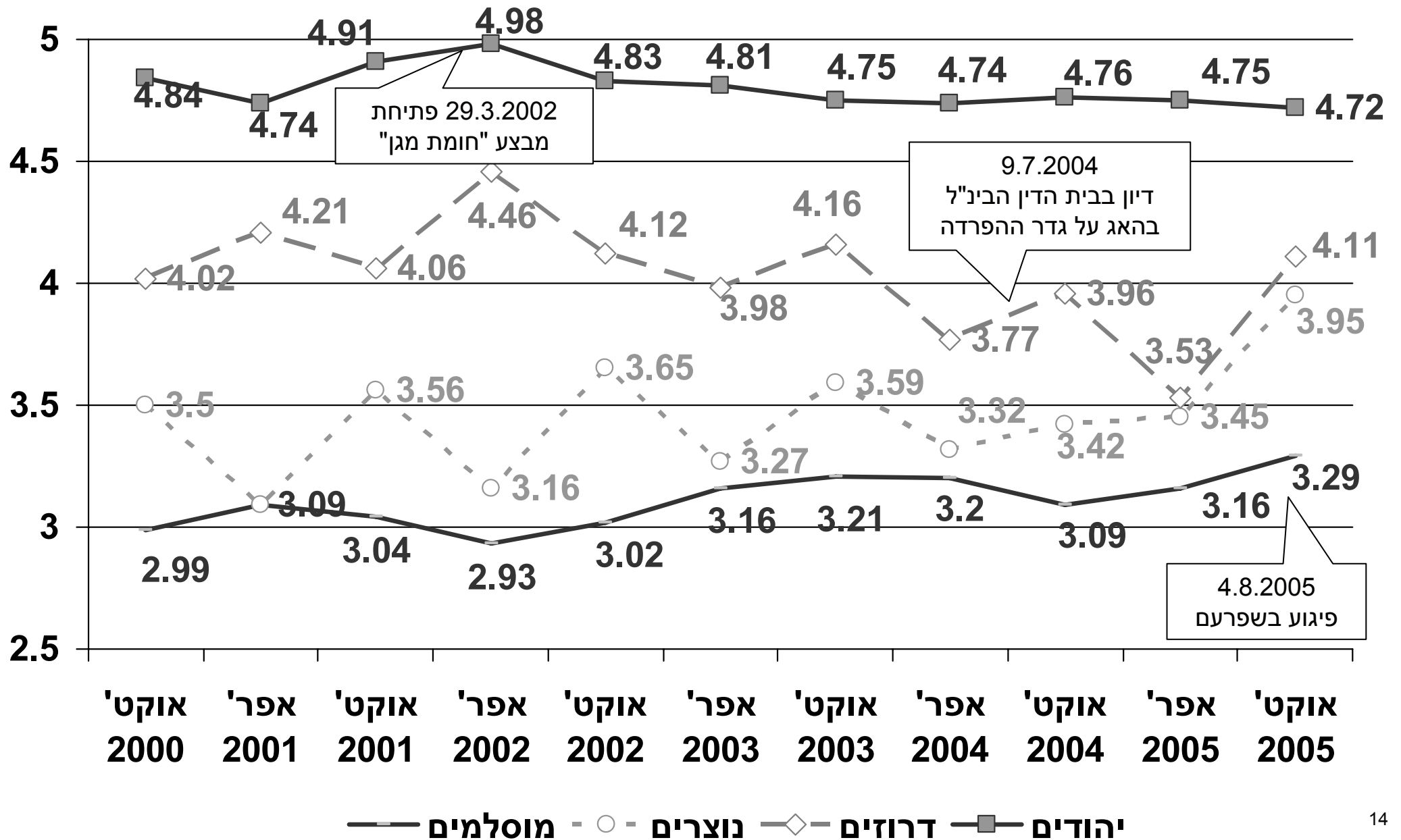
- באופן טבעי, במשך רוב התקופה, קשורה מגמת המיליטנטיות של הציבור היהודי, לרמות הפחד מטרור.
- בראייה כוללת, ניתן להצביע על "תמונת מראה" באשר לרמות המיליטנטיות של הציבור היהודי וציבור המיעוטים – בעוד שהיהודים תומכים כיום פחות בפעולות צבאיות, לעומת תחילת האינתיפאדה, בקרב הערבים (ובעיקר הנוצרים) ניכרת עלייה משמעותית ברמות המיליטנטיות לאורך התקופה.
- בהנחה שרמות מיליטנטיות קיצוניות (לכל כיוון) הן בעיתיות בכל חברה שנמצאת בקונפליקט, השינויים ברמות המיליטנטיות מהווים צמיחה פוסט-טראומטית מסוימת.

- **הגדרה: ה"התקשרות" (Attachment) והאהבה של אדם למדינתו וארצו, מסירותו לבטחונה ולהגנה עליה ונכונותו להקריב למענם (Ben – Amos & Bar – Tal, 2004).**
- בפרויקט הנוכחי מדד הפטריוטיות מורכב מארבעה היגדים:
- אני אוהב את ישראל וגאה בה.
- ישראל היא ביתי ואינני מתכוון לעזוב אותה.
- כאשר מגנים את ישראל בחו"ל אני מתרגז.
- כאשר המצב הביטחוני דורש זאת, מוצדק להכביד את נטל המסים.

פטריותיות - (יהודים ומיעוטים)

פטריות (לפי דת)

מגמות פטריוטיות

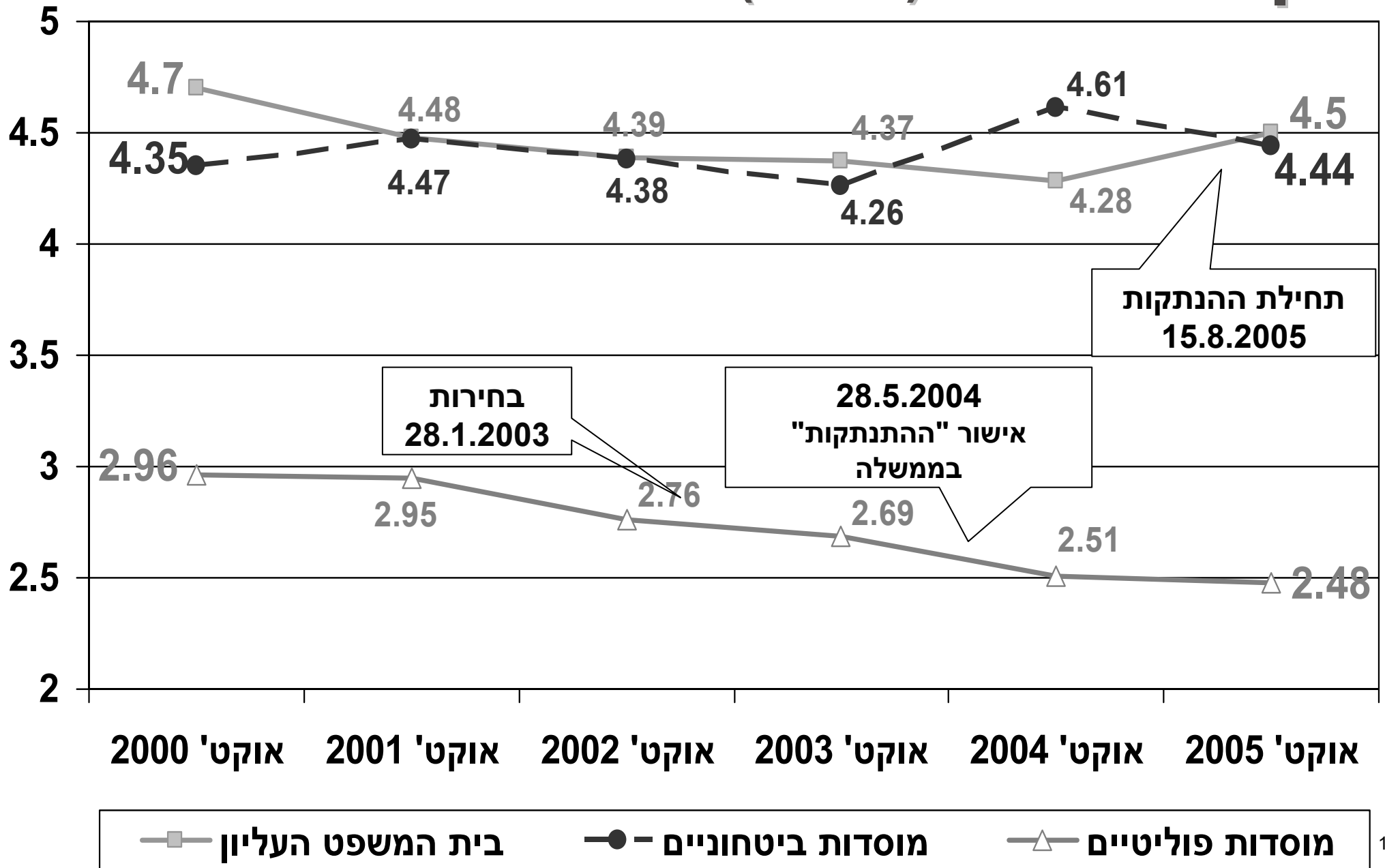
- מלבד עלייה קטנה ברמת הפטריוטיות עם תחילת האינתיפאדה, ניתן להצביע על יציבות רבה ברמת הפטריוטיות של היהודים בשלוש השנים האחרונות.
- לפיכך, לא ניתן להצביע על מגמה כלשהי באשר לצמיחה הפוסט-טראומטית בהיבט של רמת הפטריוטיות של הציבור היהודי בישראל.
- מאידך גיסא, ניכרות תנודות רבות ברמת הפטריוטיות של המיעוטים הדרוזים והנוצרים לאורך התקופה, כשבסופן ניתן לראות עלייה ברמת הפטריוטיות של המיעוטים כולם.
- ניתן לייחס עלייה זו לאפקט של צמיחה פוסט טראומטית - התחזקות מסוימת של תחושת השייכות של חלק מאוכלוסיית המיעוטים למדינה.

אמון במוסדות

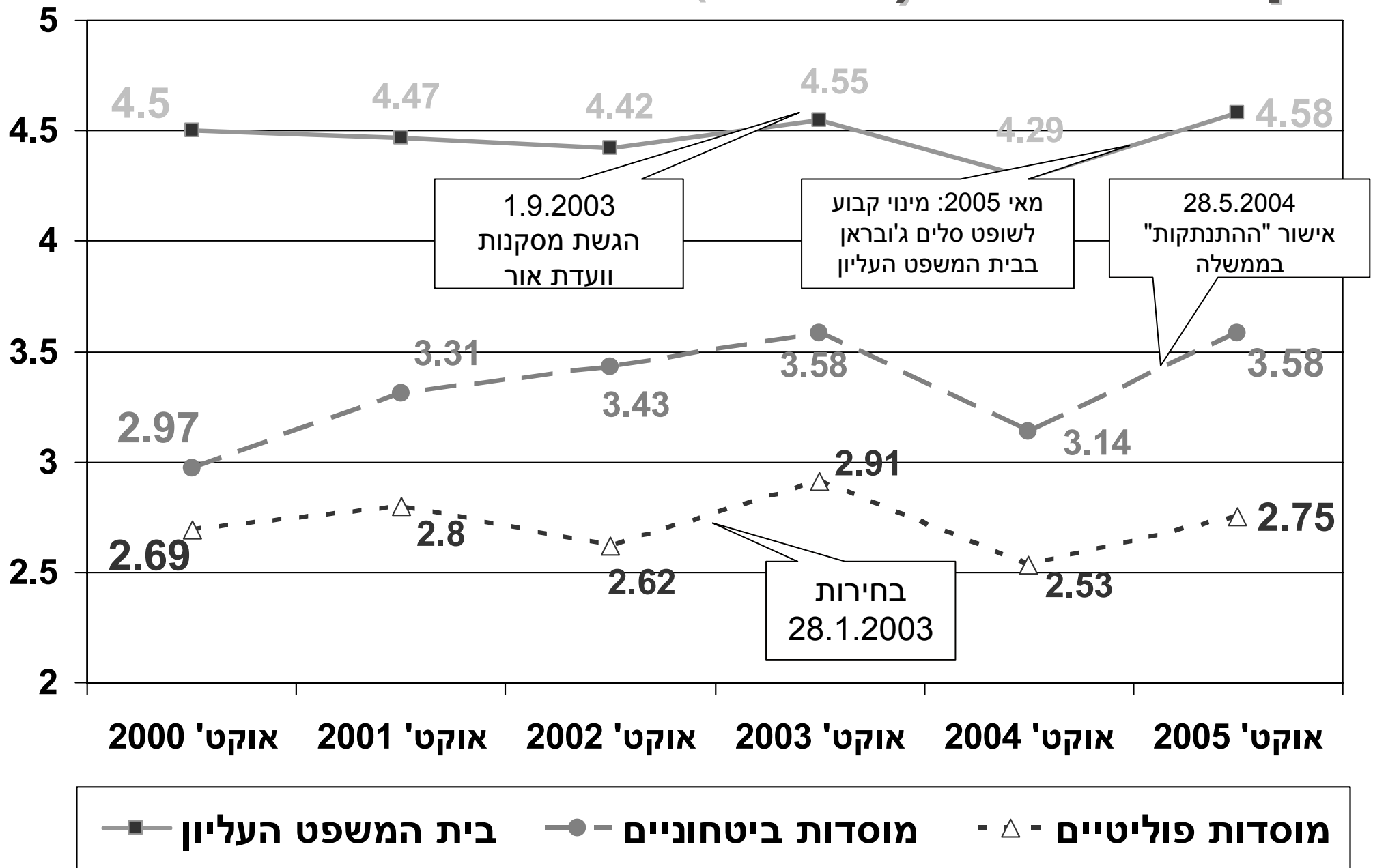
• **הגדרה: אמון במוסדות הוא נטייה בסיסית של אדם, הנסמכת על הערכה או רגש, כלפי מוסדות הממשל. ציוני אמון הציבור משקפים את רמת תפקודה של המערכת הפוליטית בעייני אזרחיה (Newton, 2001).**

- **מדד האמון מורכב מתשעה היגדים ("דרג בין 1-6 את מידת האמון שיש לך כלפי המוסדות הבאים"):**
- **מוסדות פוליטיים – הכנסת, המפלגות.**
- **מוסדות בטחוניים: צה"ל, משטרה, שב"כ, מוסד.**
- **בית המשפט העליון.**
- **אחרים: תקשורת, ביטוח לאומי.**

אמון במוסדות - (יהודים)

אמון במוסדות - (מיעוטים)

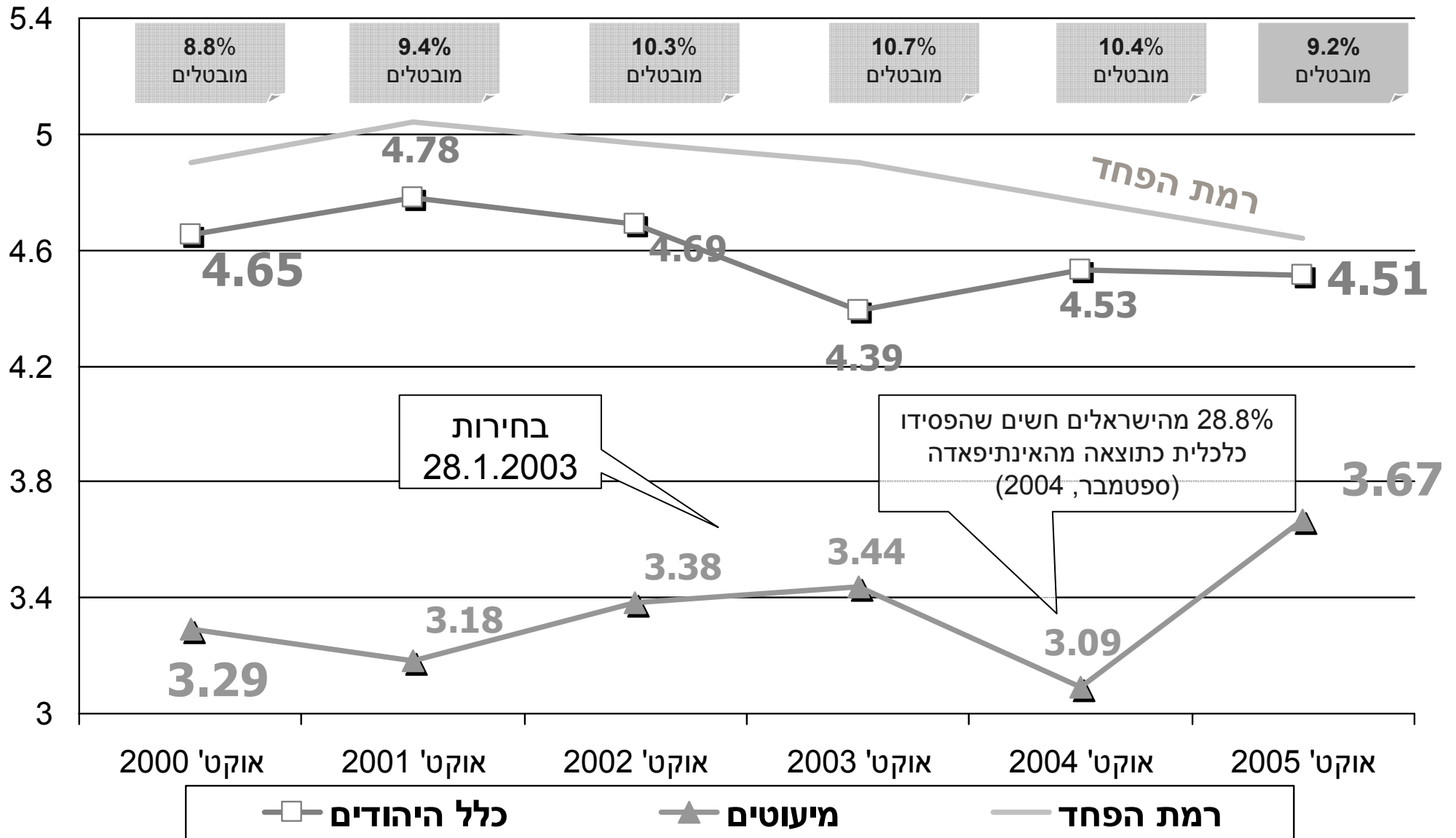
מגמות אמון במוסדות

- בעוד רמות האמון הגבוהות ביותר של הציבור היהודי נתונות למוסדות הביטחוניים, שמים בני המיעוטים את אמונם ברמה גבוהה ודומה בבית המשפט העליון.
- ירידה נמשכת ברמת האמון של הציבור היהודי במוסדות הפוליטיים, הזוכים לאמון נמוך במיוחד בקרב שתי הקבוצות.
- הירידה הקבועה שנרשמה באמון הציבור היהודי בבית המשפט העליון נבלמה, ואפילו ניתן להצביע על עלייה קלה באמון במוסד זה.
- ניתן להצביע על מגמה משמעותית של עלייה ברמת האמון של ציבור המיעוטים במוסדות הביטחוניים.
- בראייה כללית, בעוד שבקרב הציבור היהודי ניתן להצביע על ירידה ברמות האמון בכלל המוסדות מאז תחילת התקופה, בקרב המיעוטים ניתן להצביע על תסמינים של צמיחה פוסט-טראומטית, כאשר רמות האמון שלהם בכלל המוסדות גבוהים כיום מאלו שנמדדו בתחילת האינתיפאדה.

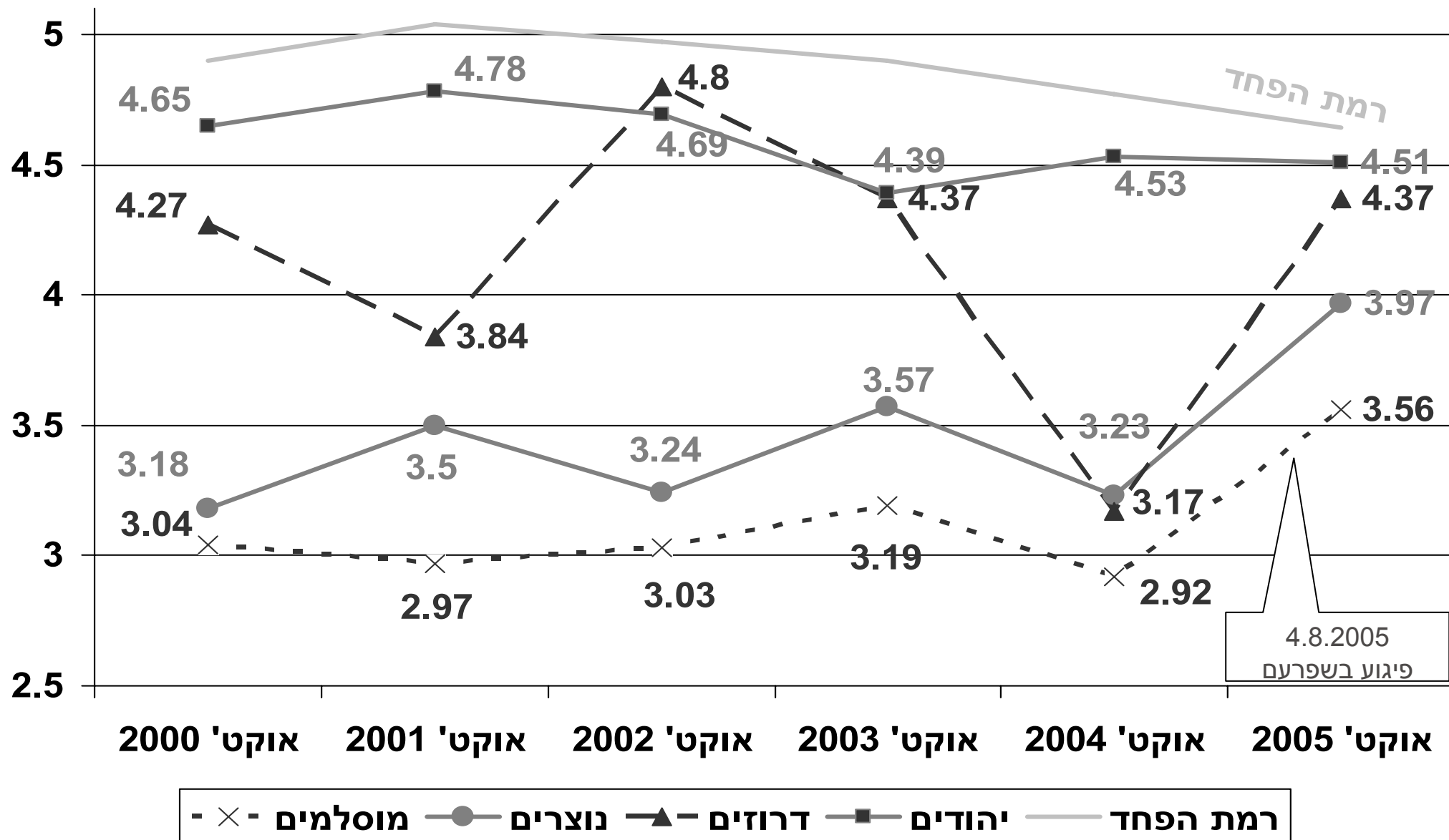
אופטימיות לאומית

- **הגדרה: פעילות קוגניטיבית שכוללת ציפייה וחיפוש אחר רעיונות ופתרונות חדשים. תקווה המופיעה כשמצפים ליעד חיובי קונקרטי (Stotland, 1969).**
- **בפרויקט הנוכחי, האופטימיות הלאומית נמדדה על ידי היגד אחד:**
- **"אני מאמין שגם בעתיד ישראל תתמודד בהצלחה עם האתגרים שיוצבו לפניה"**

אופטימיות לאומית (יהודים ומיעוטים)

אופטימיות לאומית – (לפי דת)

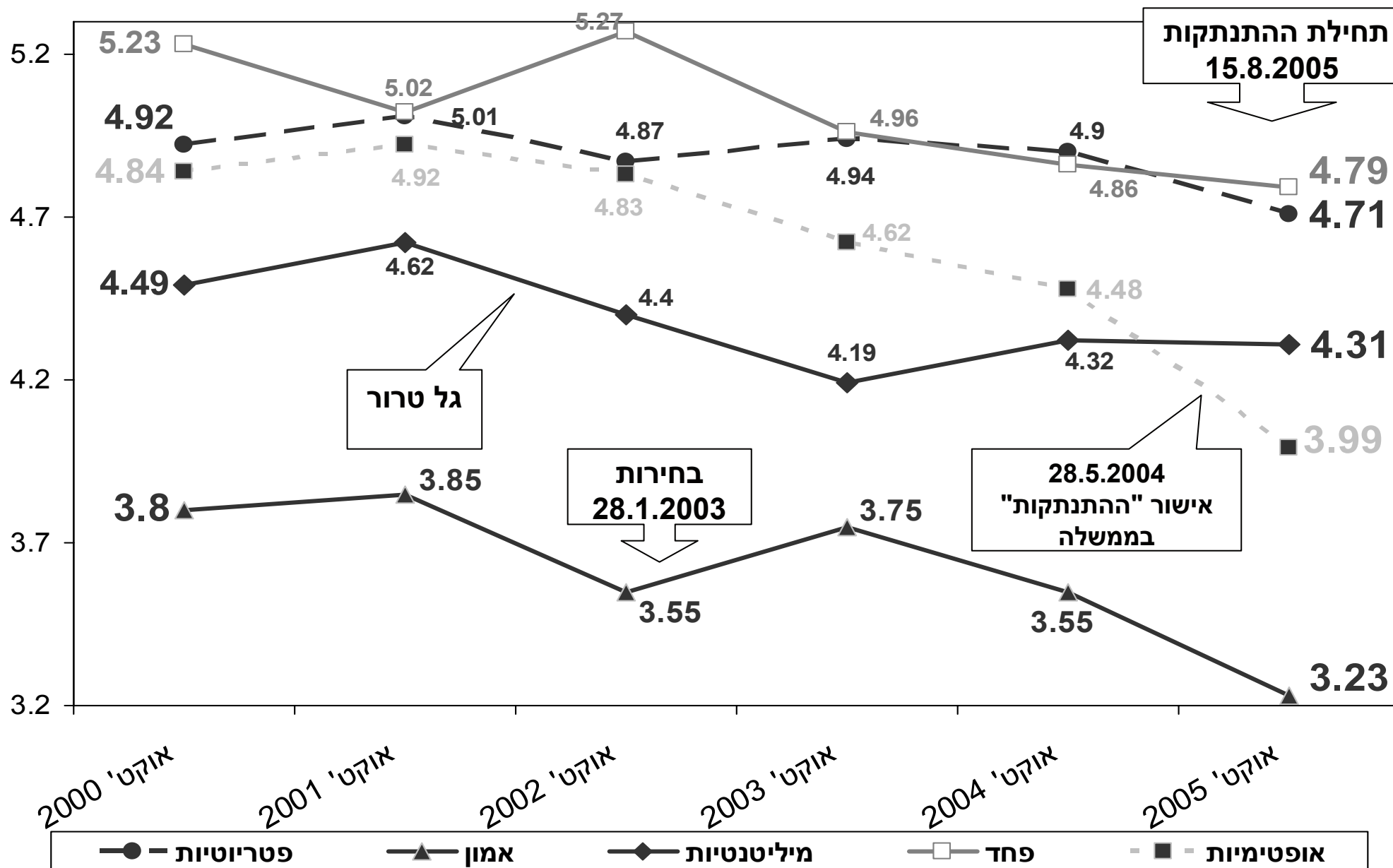

מגמות – אופטימיות לאומית

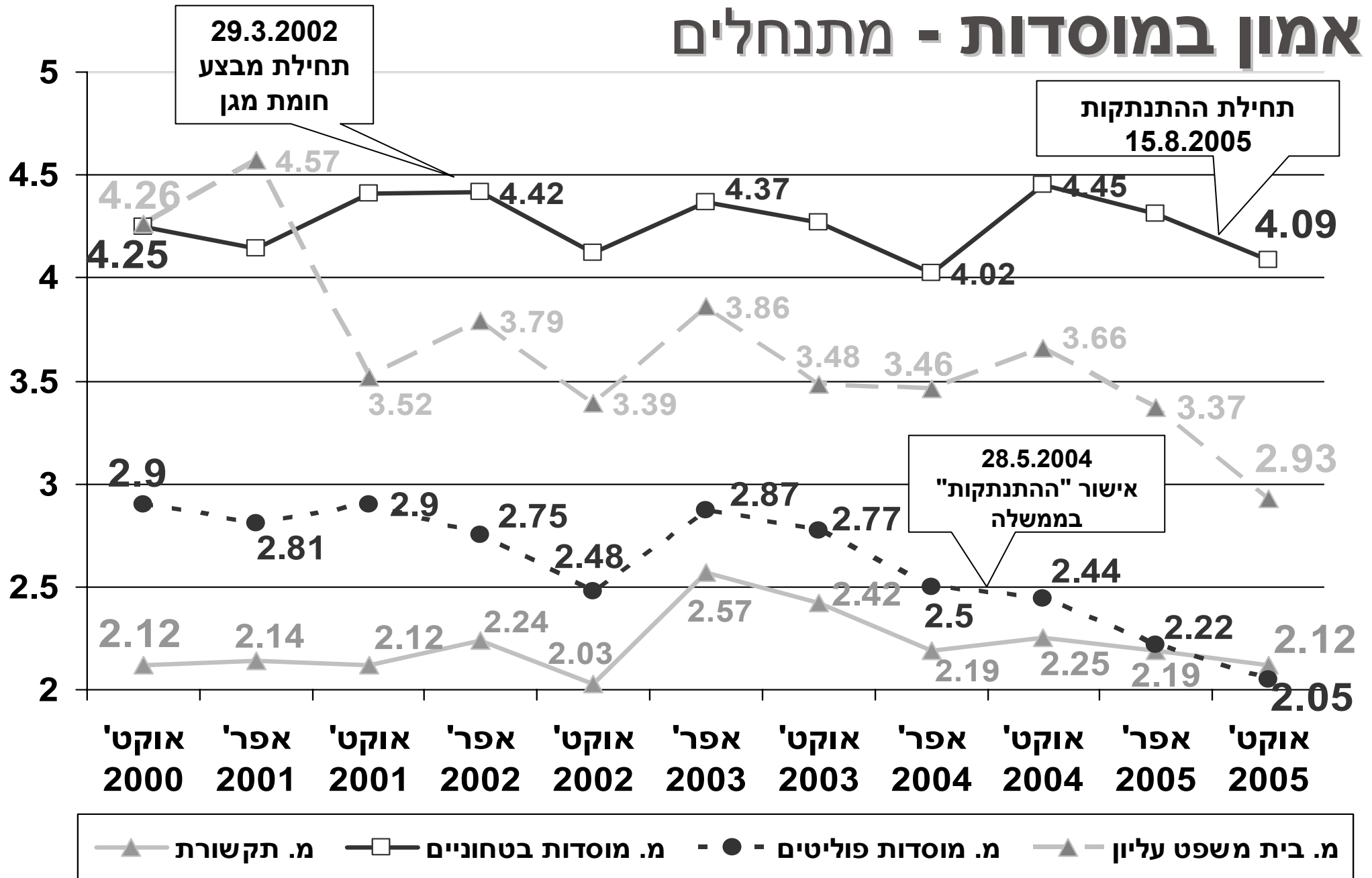
- לאורך התקופה ניתן לראות מגמה של "ראי" בין רמת האופטימיות הלאומית של הציבור היהודי (ורמת הפחד) לזו של ציבור המיעוטים.
- נמצאה עלייה תלולה ברמת האופטימיות הלאומית של בני המיעוטים השונים בשנה האחרונה.
- בראייה כוללת, רמת האופטימיות הלאומית של הציבור היהודי נמוכה היום במעט מרמת האופטימיות שלו בתחילת האינתיפאדה ולפיכך, לא ניתן להצביע על צמיחה פוסט-טראומטית בקרב הציבור היהודי בהיבט הזה.
- בקרב המיעוטים רמת האופטימיות הלאומית גבוהה היום באופן משמעותי מזו שנמצאה בתחילת האינתיפאדה. לפיכך, ניתן להצביע על צמיחה פוסט-טראומטית בהיבט הזה.

מתחילים בעקבות ההתנתקות

מתנחלים - מדדי החוסן הלאומי

אמון במוסדות - מתנחלים

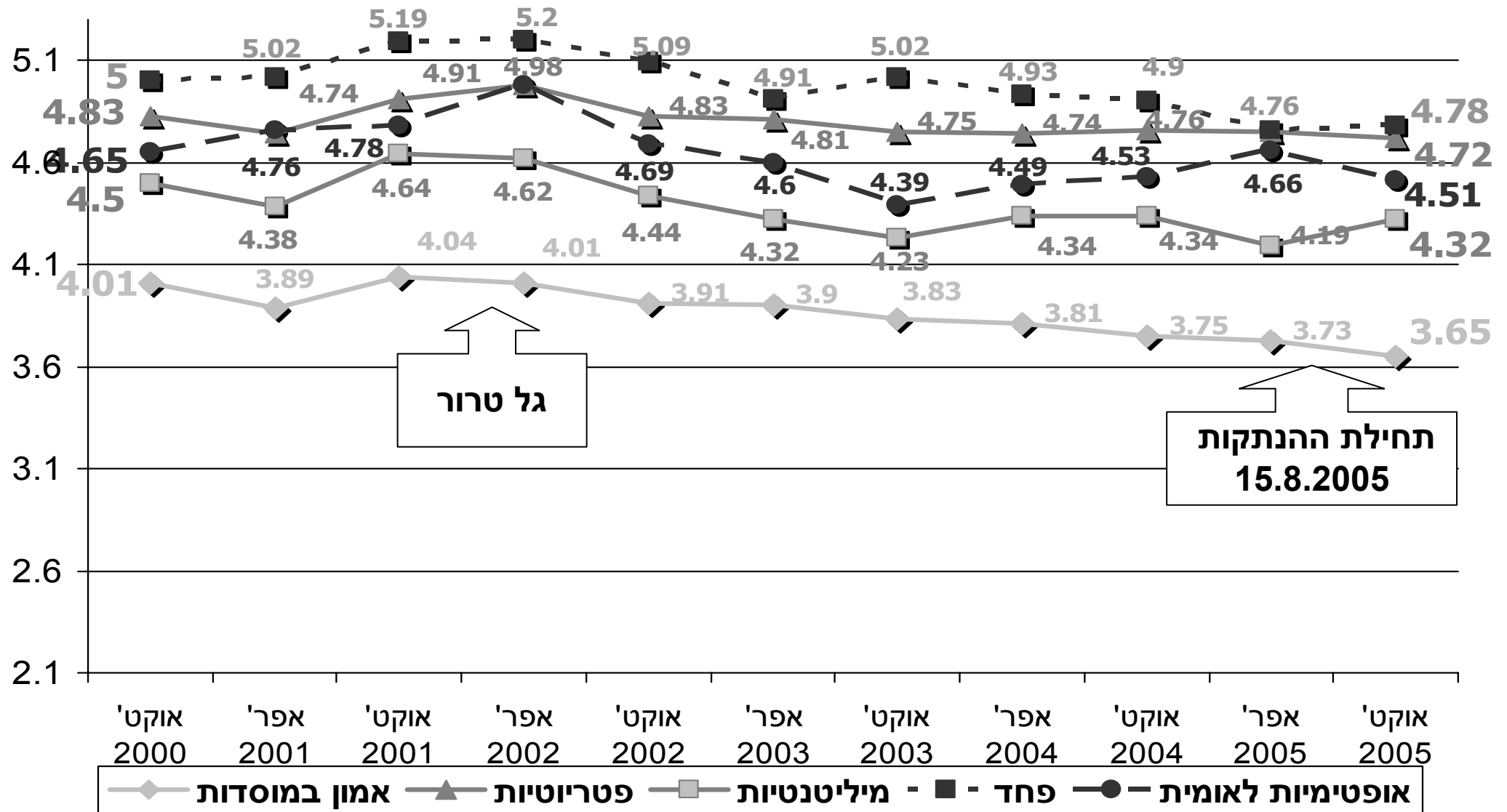
מתנחלים - לאחר ההתנתקות

- אפשרות לצמיחה פוסט-טראומטית של המתנחלים כתוצאה מההתנתקות תיבחן בסקרים נוספים בשנים הקרובות.
- ירידה משמעותית ברמת האופטימיות.
- ירידה ברמת הפטריוטיות של המתנחלים (אל מול עלייה ברמת הפטריוטיות של כלל הציבור), מביאה לרמה דומה של פטריוטיזם משני צידי הקו הירוק.
- רמת המיליטנטיות של המתנחלים מצויה במגמת ירידה לעומת עלייה שהחלה במיליטנטיות של כלל הציבור היהודי. עם זאת, רמת המיליטנטיות של המתנחלים עדיין גבוהה מזו של כלל האוכלוסייה.
- רמת האמון של המתנחלים במוסדות הביטחוניים, בבית המשפט העליון ובמוסדות הפוליטיים נמצאת בירידה משמעותית.

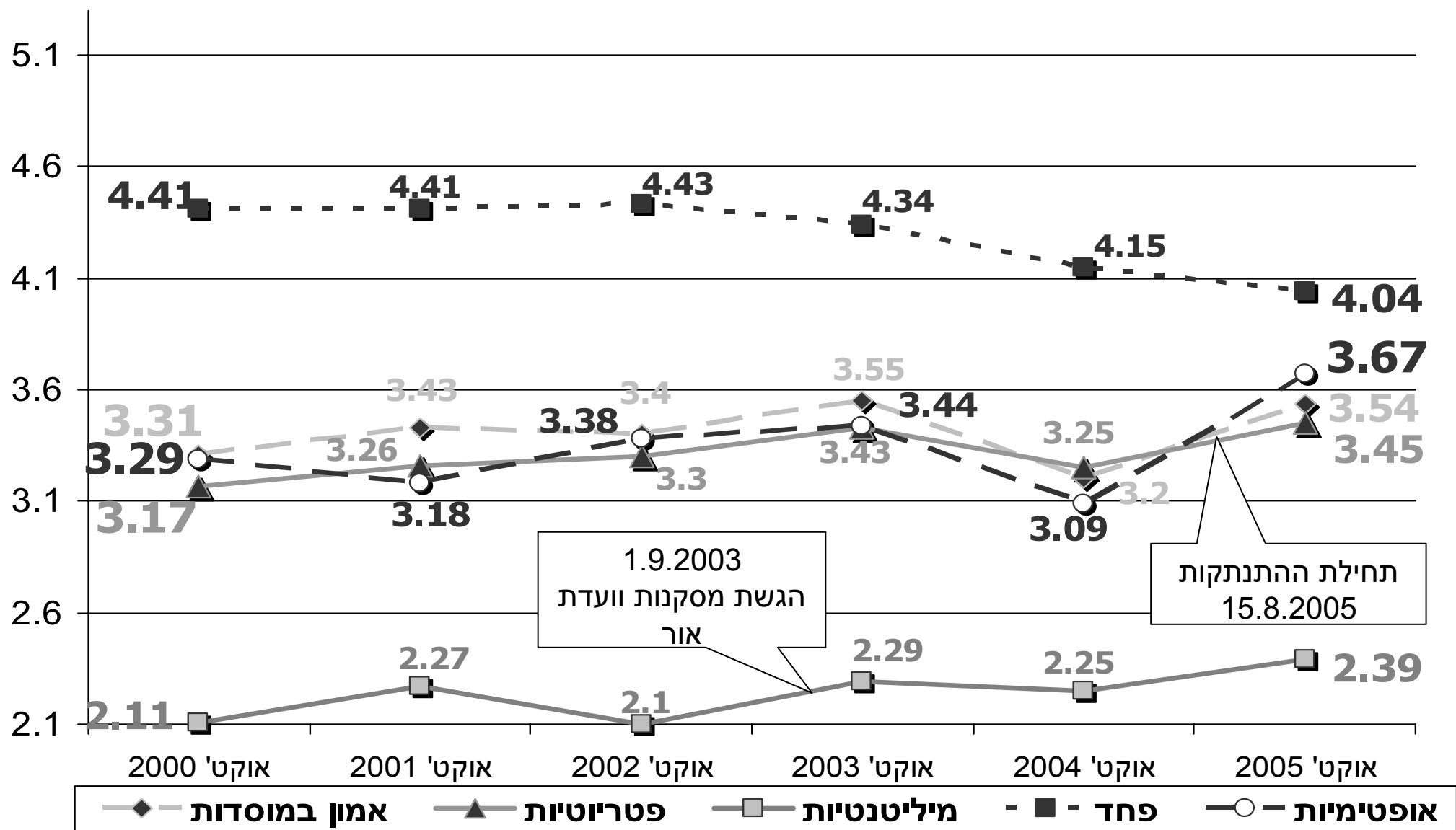
סיכום ומסקנות

אינדקסים משולבים

מדדי החוסן הלאומי – אינדקסים משולבים יהודים

מדדי החוסן הלאומי – אינדקסים משולבים מיעוטים

מדדי החוסן הלאומי – מגמות כלליות (יהודים)

- לאחר ארבע שנות אינתיפאדה, החברה היהודית מפגינה עמדות יחסית גבוהות של אופטימיות, פטריוטיות ומיליטנטיות. עמדות אלו נמוכות במעט מאלו שהפגינה החברה עם פרוץ האינתיפאדה.
- בקרב המתנחלים ניכרת תגובה לתהליך ההתנתקות – ירידה משמעותית ברמות האופטימיות, הפטריוטיות והאמון במוסדות המדינה.
- לאורך כל התקופה, נמצאה שחיקה מתונה ועקבית ברמת האמון של הציבור במוסדות השלטון. השחיקה באמון משמעותית הרבה יותר באשר למוסדות הפוליטיים והמשפטיים ופחות באשר למוסדות הבטחוניים.
- **ההבדלים שנמצאו בקרב כלל הציבור היהודי ברוב המדדים (למעט פחד אינם מובהקים בעוד שאצל המתנחלים נמצאו הבדלים מובהקים).**
- חוסר השינוי הממשי בממדים השונים בהשוואה בין תחילת האינתיפאדה לימים אלו מעיד כי נכון לרגע זה לא התקיימה צמיחה פוסט טראומטית בקרב הציבור היהודי בעקבות האינתיפאדה.

מדדי החוסן הלאומי – מגמות כלליות (מיעוטים)

- מאז ההתנתקות ניתן להצביע על עלייה ברמת האופטימיות, הפטריוטיות והאמון במוסדות של המיעוטים בישראל.
- עלייה זו מביאה את ציבור המיעוטים לרמות גבוהות באופן ניכר ברוב מדדי החוסן, מאלו שהם הציגו בתחילת האינתיפאדה.
- כמו כן, נמשכת מגמת העלייה במיליטנטיות מאז אוקטובר 2002.
- **ההבדלים ברמות השונות בקרב המיעוטים נמצאו מובהקים.**
- ניתן ללמוד מן הירידה המשמעותית ברמת הפחד ומן העלייה בכל שאר המדדים כי ציבור המיעוטים בישראל חווה צמיחה פוסט טראומטית בעקבות האינתיפאדה.